

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

Віктар Корбут

Варшаўскі ўніверсітэт

e-mail: v.korbut@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6848-1160

**Беларускі і літоўскі элементы творчасці і ідэнтычнасці
Станіслава Манюшкі і яго бацькі Чэслава**

Рэзюмэ

Станіслаў Манюшка лічыцца бацькам польскай нацыянальнай оперы. Ён жыў і тварыў у Мінску (з перапынкамі з 1830 г.) і Вільні (з перапынкамі ў 1840-1858 гг.). Памёр 4 чэрвеня 1872 г. у Варшаве, дзе правёў апошнія гады жыцця – з канца 1858 г. Польшка-беларуска-літоўскі моўна-культурны сімбіёз на землях былога Вялікага Княства Літоўскага адбіўся на фарміраванні асобы Манюшкі, яго творчасці. Упершыню публікуецца аўтограф Манюшку беларуска-польскага пісьменніка Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, з якім ён супрацоўнічаў. На фарміраванне асобы кампазітара паўплываў таксама яго бацька Чэслаў Манюшка. Упершыню публікуюцца зробленыя ім запісы беларускіх песняў.

Ключавыя словы: Станіслаў Манюшка, Чэслаў Манюшка, беларуская мова, беларуская літаратура, Беларусь, Польшча.

Abstract

Belarusian and Lithuanian Elements of Work and Identity of Stanislaw Moniuszko and His Father Czeslaw

Stanislaw Moniuszko is considered the father of the Polish national opera. He lived and worked in Minsk (with breaks from 1830) and Wilno (Vilnius) (with breaks in 1840–1858). He died on June 4, 1872 in Warsaw, where he spent the last years of his life – from the end of 1858. The Polish-

Belarusian-Lithuanian linguistic and cultural symbiosis on the lands of the former Grand Duchy of Lithuania reflected on the formation of Moniuszko's personality and his creativity. The autograph to Moniuszko by the Belarusian-Polish writer Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, with whom he collaborated, is published for the first time. His father Czeslaw Moniuszko also influenced the personality of the composer. For the first time records of Belarusian songs made by him are published.

Keywords: Stanislaw Moniuszko, Czeslaw Moniuszko, Belarusian Language, Belarusian Literature, Belarus, Poland.

5 мая 1819 г. прыйшоў на свет у Убелі, неіснуючым ужо паселішчы ў сучасным Чэрвеньскім раёне Мінскай вобласці Рэспублікі Беларусь, Станіслаў Манюшка, які лічыцца бацькам польскай нацыянальнай оперы. С. Манюшка жыў і тварыў у Мінску (з перапынкамі з 1830 г.) і Вільні (з перапынкамі ў 1840-1858 гг.). Памёр 4 чэрвеня 1872 г. у Варшаве, дзе правёў апошнія гады жыцця – з канца 1858 г.

У тыя часы, калі жыў Манюшка, усе гэтыя тэрыторыі ўваходзілі ў склад Расійскай імперыі, а да канца XVIII ст. – у склад Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства,

Віктар Корбут

аб'яднаных у Рэч Паспалітую Абодвух Народаў – шляхецкіх польскага і літоўскага народаў, да якіх Манюшка сябе адносіў.

Станіслаў вырас у шляхецкай сям'і Чэслава Манюшкі і Эльжбеты з роду Маджарскіх, яго дамашняй мовай была польская. У той жа час, жывучы паміж Убелем і Мінскам, падарожнічаючы на бацькаўпчыне – землях былога Вялікага Княства Літоўскага – ад ваколіц Навагрудка і Слуцка да Вільні і Коўна, ён чуў беларускую, літоўскую мову.

Польска-беларуска-літоўскі моўна-культурны сімбіёз на землях былога ВКЛ адбіўся на фарміраванні асобы Манюшкі, яго творчасці.

Беларускія матывы ў “Śpiewniku domowym” і ўплыў Яна Чачота

У 1842 г. газета “Tygodnik Petersburski” паведамляла, што “powziął Moniuszko zamiar skomponowania cyklu melodii, które odzwierciedlałyby miejscowy charakter ludowy” [“Tygodnik Petersburski” 1842 (паводле: Olechnowicz 1986: 176)]. У 1843 г. выйшаў першы “Śpiewnik domowy” («Дамашні спеўнік») Манюшкі з 18 песнямі на словы 12 аўтараў. Ён адзначаў, што ўключае ў выданне песні са зборніка С. Вітвіцкага “Piosnki sielskie” (выдадзены ў 1830 г.) і Яна Чачота (беларускія песні, перакладзеныя на польскую мову, выдадзеныя ў 1837 г. [Czeczot 1837]), “bedąc tego przekonania, że te utwory poetyczne najwięcej na siebie charakteru i barwy krajowej okazywały”, дадаючы: “...То, co jest narodowe, krajowe, miejscowe, co jest echem dzieciennych naszych przypomnień, nigdy mieszkańcom ziemi, na której się urodzili i wyrosli, podobać się nie przestanie”. У першым “Śpiewniku” Манюшка змясціў тры песні са зборніка Чачота [“Tygodnik Petersburski” 1842 (паводле: Olechnowicz 1986: 176)], у другім (1845 г.) адну (вершы ў “duchu ludowym” для “Śpiewnika” ў снежні 1844 г. Чачот даслаў кампазітару сам [Walicki 1873: 64; Rudziński 1955: 105-106]), у трэцім (1850 г.) дзве (адна з іх – “Przańniczka” – стала вельмі папулярнай), у чацвёртым адну, у пятым убачылі свет 12 песняў са збораў Чачота. Усе гэтыя зборнікі выйшлі ў Вільні яшчэ да пераезду Манюшкі ў Варшаву ў 1858 г. Усяго Манюшка напісаў музыку да 19

народных беларускіх песняў, перакладзеных на польскую мову Чачотам [Olechnowicz 1986: 178-183]. Таксама публікаваліся перакладзеныя на музыку вершы іншых польскамоўных паэтаў, у т.л. ураджэнцаў беларускіх земляў былога ВКЛ: Адама Міцкевіча, Юзафа Ігнацы Крашэўскага, Уладзіслава Сыракомлі, Антоні Эдварда Адынца і іншых. Усяго выйшла 12 спеўнікаў, з іх пры жыцці С. Манюшкі шэсць. У 12 спеўніках змешчана 268 песняў, з іх у Вільні было напісана каля 150 [Narkowicz 2014: 100-101].

Пра значэнне спеўнікаў сведчыць ананімны верш 1856 г.: “Jeśli kiedy Polacy własną mowę zdradzą, / Polskim pieśniom śpiewniki twe umrzec nie dadzą” [Opieński 1924: 201-202]. Паэт і журналіст Ежы Ляскарыс, выхадзец з-пад Вільні, пісаў у 1858 г.: “Moniuszko jest u nas jedynym przedstawicielem rodzimej muzyki: on w nas obudził wiarę w jej piękno [...]. W Litwie w każdym domu, gdzie są osoby oddane muzyce, znajdziecie jego domowe śpiewniki, krakowiaki, piosnki i polonezy” [Rudziński 1955: 304]. У 1860 г. варшаўскі часопіс “Tygodnik Ilustrowany” пісаў: “Litwa i inne zachodnie gubernie cesarstwa, więcej nierównie (niż Warszawa) ubiegały się za kompozycjami Moniuszki, więcej je cenić umiały. W każdym dworku nawet, skoro tylko był w nim kto, co dźwięczną chociaż nie uczoną nutą umiał pieśń rodzinną zanucić, śpiewano melodye tego kompozytora” [Opieński 1924: 323]. Манюшка з'яўляўся прадстаўніком музычнай культуры земляў былога ВКЛ і адначасова яго “Śpiewniki domowe” сталі асновай польскага спеўнага рэпертуару, бо змяшчалі тэксты на польскай мове.

Супрацоўніцтва з Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам

У гісторыі і польскай, і беларускай культуры Манюшка адзначаўся як аўтар музыкі оперы “Sielanka” («Ідылія»), да якой напісаў музыку разам з Канстанты Кшыжаноўскім на беларуска-польскае лібрэта Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. Дунін-Марцінкевіч стварыў тэкст у 1842 – 1844 гг., а апублікаваў у Вільні ў 1846 г. [Dunin-Marcinkiewicz 1846].

Прэм'ера оперы адбылася 9 лютага 1852 г. у мінскім тэатры [Денисов 1985: 68-69; Дзяні-

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

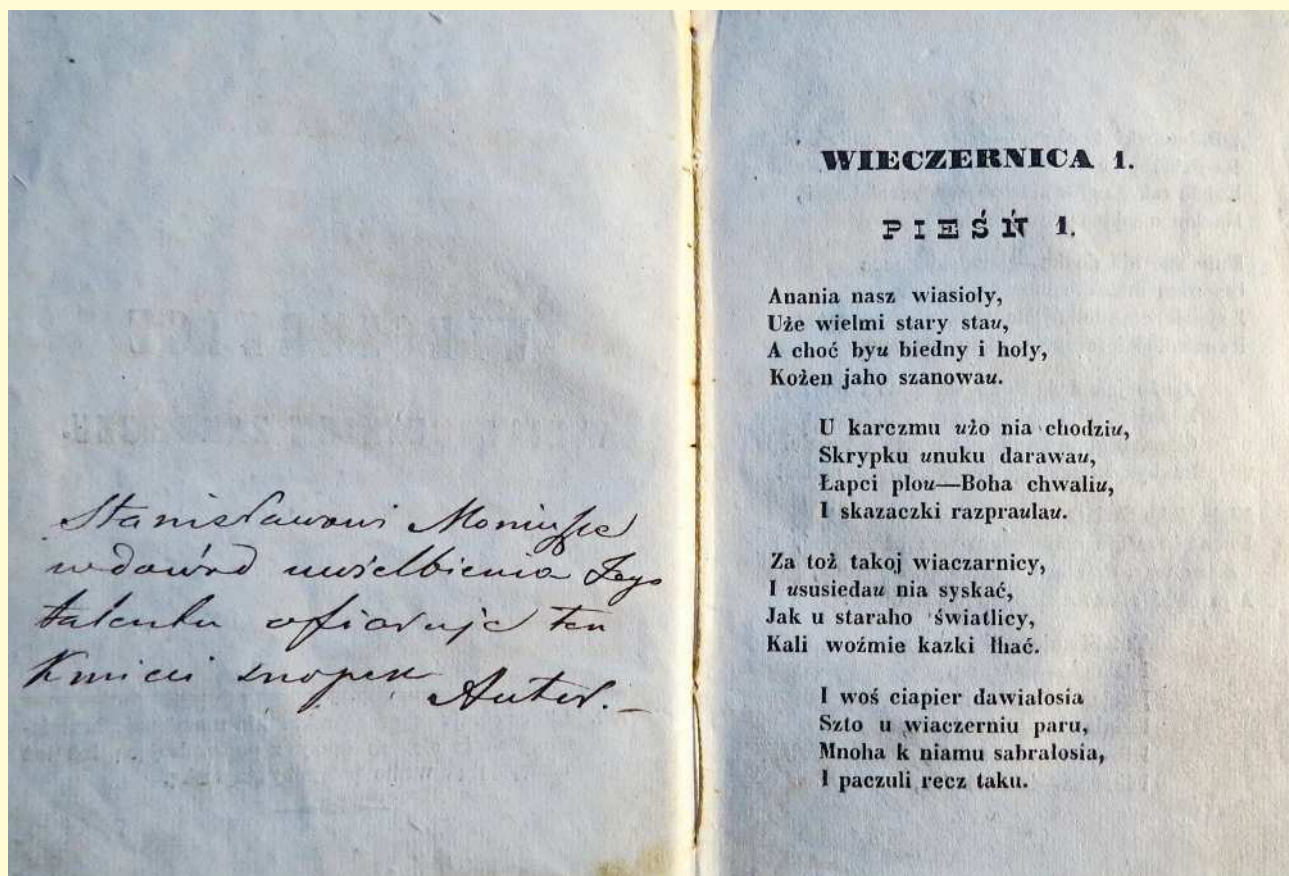
саў, *Гісторыя...* 1985: 30]. Тэатр знаходзіўся на вул. Валоскай (цяпер Інтэрнацыянальная) у будынку, знесеным у 1984 г. Цяпер на гэтым месцы гасцініца «Еўропа» (вул. Інтэрнацыянальная, 28) [Корбут 2013: 136-137]. Вядомы частковы змест афішы да спектакля: «Опера вь двухъ дѣйствіяхъ на польскомъ и престопа-родномъ языкъ сочиненія Викентія Марцінке-вича съ музыкаю Монюшки, Кржижановскаго и прочихъ под заглавіемъ «Селянка» [Корбут 2013: 136-137; Дзянісаў, *3 гісторыі...* 1985: 40]. Дунін-Марцінкевіч сыграў у пастаноўцы оперы ролю Навума Прыгаворкі. Гэты музычны твор ставіўся ў Мінску яшчэ ў 1853 і 1855 гг. [Дунін-Марцінкевіч 2007: 12-13].

Увогуле, у мінскім тэатры ставілі і іншыя творы Манюшкі, у т.л. сумесныя з Кшыжа-ноўскім і Дуніным-Марцінкевічам, але ўсе яны былі на польскай мове, напрыклад, у 1841 г. адбылася прэм’ера аперэты “Робóг реkrucki” [Денисов 1985: 70; Карповіч 2007: 22]. Усе

партытуры твораў, створаных гэтым калекты-вам аўтараў, ужо да 1873 г. лічыліся страчанымі [Walicki 1973: 118-119].

У 2016 г. на пл. Свабоды у Мінску быў усталяваны помнік з надпісам: «Драматург Він-цэнт Дунін-Марцінкевіч і кампазітар Станіслаў Манюшка – стваральнікі беларускай нацыя-нальнай класічнай оперы» (скульптары Леў і Сяргей Гумілеўскія, архітэктар Яўген Міцько).

У 1855 г. у Мінску выйшла кніга Дуні-на-Марцінкевіча “Wieczornice i obłakany”, якая захавалася ў Бібліятэцы, музеі і архіве Вар-шаўскага музычнага таварыства імя Станісла-ва Манюшкі (Biblioteka, Muzeum i Archiwum Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego im. Stanisława Moniuszki) з аўтографам аўтара Ма-нюшкі: “Stanisławowi Moniuszce na dowód uwielbienia Jego talentu ofiaruje ten kmieci snopek Autor” [*Wieczornice...* 1855 (y: [WTM, I-674])].

Іл. 1. Аўтограф В. Дуніна-Марцінкевіча Станіславу Манюшцы ў кнізе [*Wieczornice...* 1855]. Публікуецца ўпершыню [WTM, I-674]

Віктар Корбут

У 1856 г. падчас сейміка шляхты Дунін-Марцінкевіч арганізаваў „owasyjną ucztę” для Манюшкі і Апалінары Концкага, на якой таксама прысутнічалі выдавец і аўтар песняў Адам Пянькевіч, гісторык Антоні Язвіньскі, мастак Адам Шэмец, карэспандэнт варшаўскіх газет Юльян Гараін (Hogain), Адам Хэрман (Hermann), Трэстэр, фартэпіяніст Людвік Навіцкі, скрыпач Уладзіслаў Барташэвіч. Дунін-Марцінкевіч, выступаючы на чале трох дзяўчат, убраных па-вясковаму, якія трымалі вянкi і букет, ушанаваў гасцей «Вершам Навума Прыгаворкі. На прыезд да места Менска Апалінарага Концкага, Уладзіслава Сыракомлі і Станіслава Манюшкі», напісаным па-беларуску [Оріеўскі 1924: 202-204]. Манюшку былі прысвечаны наступныя радкі: «А трэці дудар меж намі ўзрос, ён нам братка, // Яму Мінская зямелька роднёнькая матка!» [Дунін-Марцінкевіч 2008: 384-385, 573].

Беларуская мова, такім чынам, гучала ў асяроддзі Манюшкі не толькі ў вясковых хатах, але і на свецкіх мерапрыемствах, у тэатры, што, аднак, было выключэннем, а не правілам.

Знаёмства з беларускім фальклорам

Яшчэ ў дзяцінстве Манюшка “z największą jednak chciwością lubił się przysłuchiwać kmięcym chórom, rozlegającym się w wieczornej ciszy, w niedzielę lub w dni uroczystości wiejskich. Wtedy już nic nie zdołało zatrzymać go w domu” [Almanach... 1952: 12-13].

У снежні 1849 г. Манюшка пісаў з Вільні свайму мінскаму сябру Аляксандру Валіцкаму пра тое, што літаратар Рамуальд Падбярэскі “zdaje się, że będzie redaktorem pisma białoruskiego, o którym znowu mówić zaczynamy” [Stanisław Moniuszko... 1969: 146]. Праект не быў ажыццёўлены. Але Манюшка працягваў цікавіцца беларускім фальклорам.

У канцы ліпеня 1855 г. Манюшка падарожнічаў у Мінск разам са сваім вучнем Аўгустам Іваньскім, які сведчыў, што яны затрымліваліся ў Смаргоні (цяпер горад у Гродзенскай вобласці), дзе ў карчме назіралі за беларускім танцам «Мяцеліца». Іваньскі сведчыў, што плаваючы з плятагонамі па Віліі і Нёмане Ма-

нюшка ўбіраў у сябе народныя песні і паданні, якія пазней надавалі афарбоўку яго музыцы [Almanach... 1952: 64].

Чэслаў Манюшка як фалькларыст і беларускі паэт

Не толькі С. Манюшка, але і іншыя прадстаўнікі яго сям’і цікавіліся беларускім фальклорам.

26 лютага 1850 г. Чэслаў Манюшка, бацька Станіслава, вядомы як мастак [Białoruś... 2019], пасылаў нявестцы Аляксандры пісьмо ў Вільню, у якім змешчаны малюнак танца сялян у Роткаўшчыне (вёска існавала да 1947 г. на тэрыторыі сучаснага Смалявіцкага раёна Мінскай вобласці), у якім ён таксама ўдзельнічаў разам з жонкай Эльжбетаў “podczas wieczorynki”: “Nawet dziadulo z babką musieli się kręcić w nocnym tancu wianeczek zwany. Ten taniec ponieważ nie jest znany na wielkim świecie muszą dać objaśnienie w rysunku – chociaż mniej dokładnym. Gra muzyka Leonichy. Taniec wiejski. Upodobany. W 1-m kole meszczyni [sic!] kręcą się w prawo. W 2. kobiety wlewo. 3. Dziad z babką albo[?] chłopiec z dziewczyną kręcą na miejscu Miecielicę”. На малюнку ў цэнтры танцавальнай кампазіцыі адлюстраваныя постаці Ч. і Э. Манюшкаў. Манюшка да ліста дадаў тэкст песенькі на (бела)рускай мове – “Spiewka do tancu Wianeczek w ruskim języku” [WTM, R1270/M, t. VII/43]:

*Siem dzion malacila
Szuch szach zarobila,
Sama sobie dzimowala,
Szto z Laszenkiem prebulala,
Da nie zal ze mnie broszy
Bo moj Laszek byl charoszy,
Laszek luby, Laszek mily,
Pajdu z Laszkiem do mobily.*

Манюшка пісаў уласныя вершы. У рукапісных зборніках яго паэзіі выяўлены адзін верш на беларускай і польскай мовах – у двух варыянтах. Гэты твор з’яўляецца, як сказана самім аўтарам у адным з варыянтаў, «імітацыяй сялянскай песні на Русі», г.зн. у Беларусі.

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

Першы варыянт – “Pios[n]ka chlopska”
[WTM, R1319/M]:

*Hu ja huja
Budzia ruja
Pszczola w lesie
Przynie sie [sic!]
Czy awieczka czy barana
Hu ja hu ja
Budzia ru ja
A w niedziale
[?..] wesele.
Weseli sie [?..]
Szto wesele blisko
Hu ja hu ja
Budzie ru ja
Treba arac
Wankom[?] addac.
Konie woły podusili
W karczmie muzyki prepili
Hu ja hu ja
Budzia ruja
Zonki skaczu*

*Dzieci placzuc [sic!].
I my broszy prahulali
Celu zimiu w piecu spali*

***

*Chłop z podchmielu niewesoły
I do chaty przyszedł goły
Zboża przedał po pianemu
Tanio oddał nikczemnemu
Jak to zwykle kręcielowi
Któren zawsze jego żłowi.*

Другі варыянт – “Spiewka chlopska” [WTM,
R389/M]:

*Hu ja hu ja
Budzie ru ja
Pszczola w lesie
Miod przymiesie.
Czy awieczka czy barana*

Budzie dzieckom i dla Pana.

*Hu ja hu ja
Budzia ru ja
A u niedziale
Budzie wiesiele
Wiesieli sie [?..]
Szto wiesiele blizka
Hu ja hu ja
Budzia ru ja
Treba arac
Wankom[?] addac.
Konie woły podusili
W karczmie muzyki prepili.
Hu ja hu ja
Budziec [sic!] ruja
Zaki [sic!] skaczuć
Dziecki placzuć
I my broszy prebulali
Celu zimiu w pieczu spali.*

Imitacja chlopskiej piosny na Rusi.

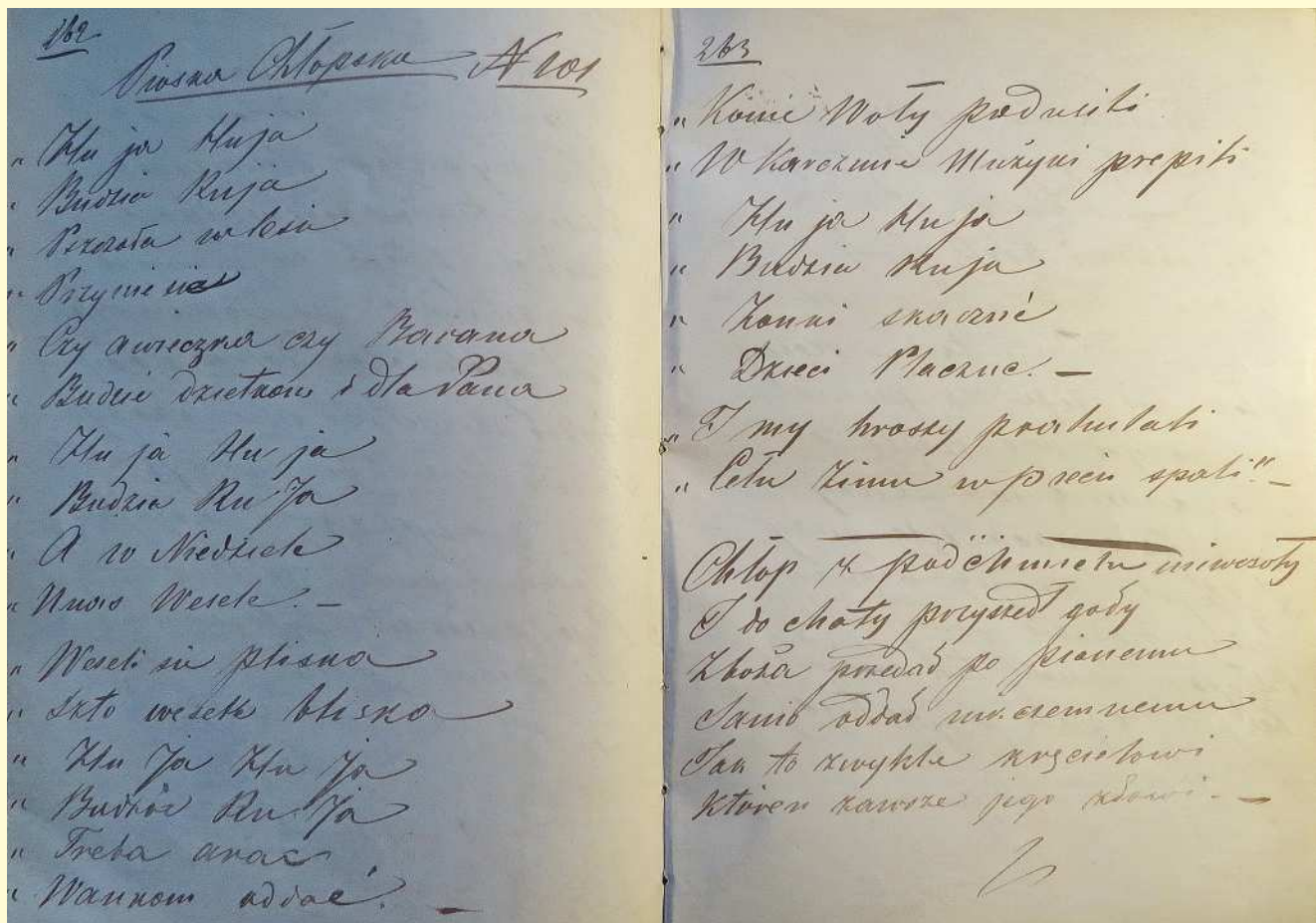
***

Dokaczenia [sic!]

*Chłop pod chmielu nie wesoły
W noc do chaty przszedł [sic!] goły
Zboża przedał po pianemu
Sanie oddał nikczemnemu.
Jak to zwykle kręcielowi
Któren zawsze chłopu żłowi.*

У зборніку вершаў Манюшкі, дзе апублікаваны другі варыянт, адзначана: “Найвіцейшы пісане былі ў Убіелу ў Калварышкях, рэшце ў Цэрніце [sic!] і ў Вільні”. Кальварышкі – неіснуючыя вёска і фальварак на рацэ Свіслачы, цяпер у паўночна-заходняй частцы Мінска. Чарніца – вёска ў Смалявіцкім раёне. Трэба меркаваць, у адной з вёсак (фальваркаў) і быў напісаны гэты адзіны вядомы верш на беларускай мове Манюшкі.

Віктар Корбут

Іл. 2. Чэслаў Манюшка. “Pios[n]ka chłopska” на беларускай мове.
Публікуецца ўпершыню [WTM, R1319/M]

У пошуках крыніц літоўскай песні і міфалогіі

Як і многіх сучаснікаў, ураджэнцаў былога ВКЛ, С. Манюшку цікавіла спадчына літоўскага народа. Працуючы з беларускім («рускім») фальклорам, Манюшка задаваўся пытаннем, “czy to prawdziwie czysto litewski napiew, czy nie zmieszany z ruskim” [Rudziński 1955: 187]. Манюшка паведамляў віленскаму публіцысту Адаму Ганоры Кіркору, што збірае “materialy dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego” [Rudziński 1955: 185-186]. Разам з Сыракомлем і Кіркорам Манюшка збіраўся склаці зборнік аўтэнтчных народных песняў з Літвы, але праект не быў рэалізаваны [Rudziński 1955: 187].

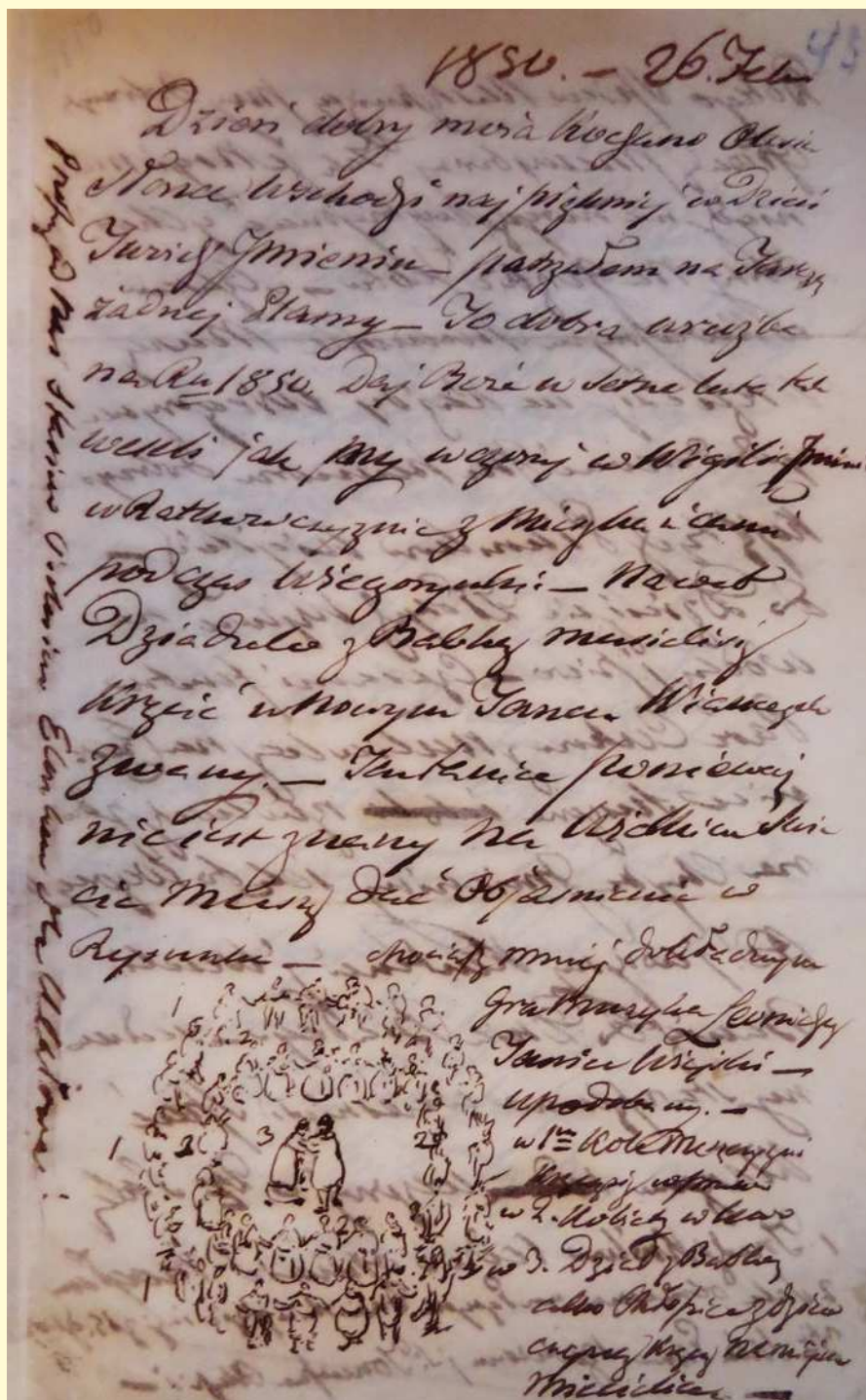
Разам з Сэвэрынам Ромэрам Манюшка падарожнічаў у Жамойць у пошуках літоўскіх песняў, каб супаставіць іх з лібрэта Ю. І. Крашэўскага “Witolorauda”, што стала асновай кантаты “Milda” («Мілда») [Rudziński

1955: 185]. “Milda” пачынаецца словамі: “U brzegu Niemna / Jest gaj poświęcony. / Stary jak Litwa, / Jak Litwinów bogi” [Narkowicz 2014: 93]. Мілда – багіня, створаная Тэодарам Нарбутам, аўтарам “Dziejów starożytnych narodu litewskiego” (т. 1–9, 1835–1841 гг.). У рэальнасці такая міфалагічная істота не існавала ў вераваннях літоўскага народа, аднак у сучаснікаў Манюшкі і нават пазней «праўдзівасць» Мілды не выклікала сумненняў [Milda]. “Milda”, напісаная ў лістападзе 1848 г. [Opieński 1924: 130], у той час лічылася шэдэўрам музычнай культуры Літвы [Rudziński 1955: 191]. У 1849 г. Манюшка наведваў Санкт-Пецярбург, дзе “Milda” была высокая ацэнена рускімі кампазітарамі Міхаілам Глінкам і Аляксандрам Даргамыжскім [Rudziński 1955: 202]. За прысвячэнне “Milda” спадкаемцу расійскага трона – пазнейшаму імператару Аляксандру II – Манюшка атрымаў залаты пярсцёнак [Stanisław Moniuszko... 1969: 623, 625].

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

У 1851 г. С. Манюшка напісаў кантату “Nijola” («Ніёла») – эпизод незавершанай кантаты “Krumine” («Круміне») – пра «багін», таксама запазычаных у Нарбута. “Krumine” захапляла пісьменніка Адама Плуга, які ў ліс-

це да Манюшкі 8 красавіка 1851 г. пісаў: “Stara rogańska Litwa umarła. Ty z miłością syna stanąłeś nad jej grobem – zaśpiewałeś. [...] Zapłakała Litwa przy archanielskim pieniu mistrza” [Rudziński 1955: 233].

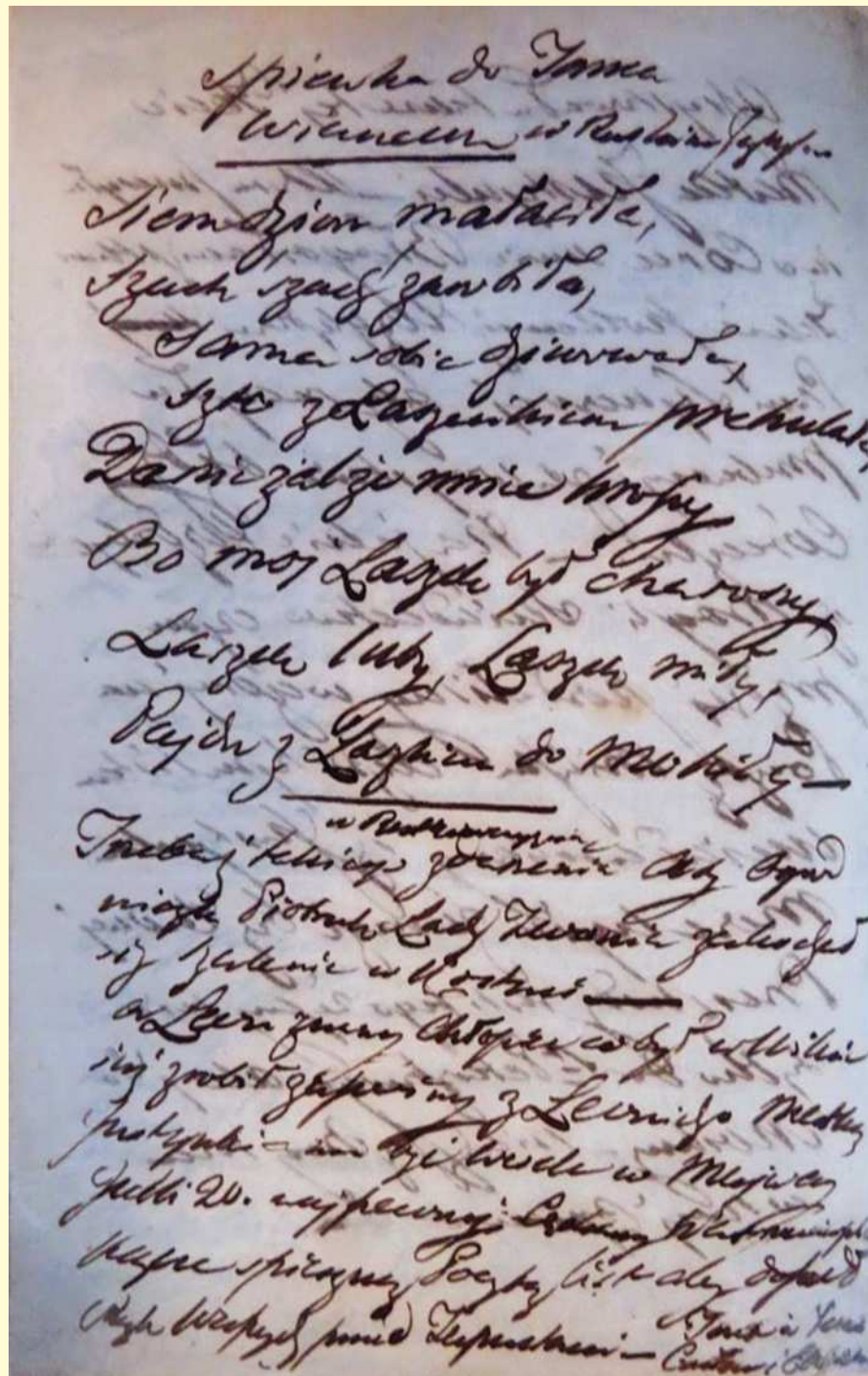
Іл. 3. Ліст Чэслава Манюшкі да Аляксандры Манюшкі з апісаннем і малюнкам танца «Вяночак». 26 лютага 1850 г. Публікацыя ўпершыню [WTM, R1270/M, t. VII/43]

Віктар Корбут

Ч. Манюшка пісаў у жніўні 1844 г. жонцы С. Манюшкі – Аляксандры – пра сына: “Zatem niechaj na Żmujdzi nie bawi” [Rudziński 1955: 199].

У 1848 г. Манюшка ў Жамойці запісаў песню на польскай мове ад «літоўскай

сялянкі» Марыські, служанкі сям’і Антоні і Юліі Кляўшчыньскіх, лічачы яе “prawdziwą pieśnią ludu” [Stanisław Moniuszka... 1969: 128-129; Narkowicz 2014: 90].

Іл. 4. Ліст Чэслава Манюшкі да Аляксандры Манюшкі з песенькай на беларускай мове да танца «Вяночак». 26 лютага 1850 г. Публікуецца ўпершыню [WTM, R1270/M, t. VII/43]

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

Такім чынам, можна сцвярджаць, што жывучы ў родным краі, Манюшка спрабаваў глыбока пазнаць яго мовы, традыцыі, міфалогію – на тым узроўні, які быў у той час магчымы: непасрэдна, жывучы сярод беларускіх сялян, ажыццяўляючы паездкі ў этнаграфічную Літву і Жамойць, вывучаючы творы гісторыкаў свайго часу. Сыракомля справядліва называў Манюшку творцам, які “Litwie poświęcił się cały” [Rudziński 1955: 300]. Несумненна, будучы бацькам польскай нацыянальнай оперы, Манюшка застаецца і сынам свайго роднага краю – былога ВКЛ, звязаны не толькі з яго польскай шляхецкай культурай, але і беларускай і літоўскай, якія існавалі пераважна ў фальклорных формах.

Але гэта старая Літва ўжо аджывала – асабліва пасля падаўлення паўстання 1863-1864 гг. і пачатку актыўнай русіфікацыі тэрыторыі былога ВКЛ [Staliūnas 2009]. Гэту эпоху апісаў 18 красавіка 1868 г. Ч. Манюшка ў сваім трэне “Litwa” [WTM, R1319/M]:

*O ty Litwo ma kochana,
Krwia i łzami dzisiaj złana
Masz być z karty wymazana
Trudno z goić [sic!] polskiej rana [sic!].
Cyz nazawsze oderwana
Przed wiecznego stwórcy Pana
Jesli już jest taka wola
Ktoż pocieszy naszą dolę.*

Крыніцы

Biblioteka, Muzeum i Archiwum Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego im. Stanisława Moniuszki (WTM), I-674; R389/M; R1270/M, t. VII/43; R1319/M.

Літаратура

Денисов В., 1985, *Площадь Свободы в Минске*, Минск.

Дзянісаў У., 1985, *Гісторыя аднаго будынка*, «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», № 5, с. 30-31.

Дзянісаў У., 1985, *З гісторыі тэатральных будынкаў XIX ст. у Мінску*, «Тэатральны Мінск», № 3, с. 38-44.

Дунін-Марцінкевіч В., 2007, *Збор твораў. У 2 т. Т. 1. Драматычныя творы, вершаваныя апавесці і апавяданні*, укл. Я. Янушкевіч, Мінск.

Дунін-Марцінкевіч В., 2008, *Збор твораў. У 2 т. Т. 2. Вершаваныя апавесці і апавяданні. Вершы. Публіцыстыка. Лісты і пасланні. Пераклады*, укл. Я. Янушкевіч, Мінск.

Карповіч Т., 2007, *Культурнае жыццё Мінска I паловы XIX стагоддзя*, Мінск.

Корбут В., 2013, *Минск. Лучший вид на этот город*, Минск.

Almanach Moniuszkowski. 1872–1952, 1952, oprac. W. Rudziński, J. Prosnak, Warszawa.

Białoruś, Litwa, Polska czasów Stanisława Moniuszki w rysunkach jego ojca Czesława Moniuszki, 2019, koncepcja albumu i komentarze V. Korbut, Warszawa.

Czczot J., 1837, *Piosnki wieśniacze z nad Niemna*, Wilno.

Dunin-Marcinkiewicz W., 1846, *Sielanka. Opera we dwóch aktach*, Wilno.

Milda [online], https://lt.wikipedia.org/wiki/Milda#cite_ref-4, [dostęp: 02.05.2019].

Narkowicz L., 2014, *Stanisław Moniuszko w Wilnie*, Wilno.

Olechnowicz M., 1986, *Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX w.*, Łódź.

Опиński H., 1924, *Stanisław Moniuszko. Życie i dzieła*, Lwów – Poznań.

Rudziński W., 1955, *Stanisław Moniuszko. Studia i materiały. Cz. 1. Stanisław Moniuszko w Wilnie*, Warszawa.

Staliūnas D., 2009, *Rusnimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius.

Stanisław Moniuszko. Listy zebrane, 1969, przygotował W. Rudziński przy współpracy M. Stokowskiej, Warszawa.

„Tygodnik Petersburski”, 1842, nr 72.

Walicki A., 1973, *Stanisław Moniuszko*, Warszawa.

Wieczornice i obłąkany. Poezje Wincentego Dunin-Marcinkiewicza, 1855, Mińsk.